



Ing. Vladimír Novotný, I. náměstek ministra životního prostředí

Rekonstrukce krajiny a rozvoj Podkrušnohoří

Landschaftsgestaltung und Entwicklung der Region unter dem Erzgebirge

Die Kohlegewinnung setzte seit dem Jahre 1990 bis 1994 um 22,35 Mio. t herab. Bis zum Jahre 2000 kann infolge einer immer niedriger Nachfrage nach der Braunkohle die Jahresförderung auf 40-45 Mio. t geniedrigt werden. Den Aktiengesellschaften stehen zur Verfügung die Arbeitskräfte, Anlagenkapazitäten sowie ein Teil von Finanzmitteln aus der gebildeten Finanzreserve für notwendige Sanierung und Rekultivierung, die die Grundbedingung für die Entwicklung der Region Nordböhmen darstellt. Es ist jedoch unmöglich, sowohl die Altlasten als auch die zukünftige Lasten während der Lebenszeit einer Generation nur aus den Finanzmitteln der Kohlegesellschaften zu decken. Das durch die Braunkohlegewinnung betroffene Gebiet unter dem Erzgebirge beträgt etwa 29 Tausend ha. Die Anforderung auf die Beschleunigung der Sanierung und Rekultivierung ist hinsichtlich auf eine schnelle Entwicklung der Region berechtigt und es ist sehr notwendig, dabei mit der finanziellen Staatsbeteiligung zu rechnen.

Reconstruction of landscape and development of the Under-Ore Mountains

Excavation of brown coal since 1990 until 1994 decreased by 22.35 mill. ton. Until 2000 the demand decreasing for brown coal can result in excavation 40-45 mill. ton/year. The joint-stock companies have at disposal the labour forces, capacity of equipment and part of financial means from

the formed financial reserve for necessary maintenances and restoration that are the basic condition of region development of the Northern Bohemia. It is however impossible to finance as the last damages at the same time also the future loads in the lifetime of one generation only from means of mining companies. The territory that is impacted in the Under-Ore Mountains area by mining activity is circa 29 thous. ha. The requirement for acceleration of the speed of restoration works with regard to the need of region development is authorized and it is necessary to take into account at that also the financial co-participation of the state.

Реконструкция ландшафта и развитие Подкрупногорного региона

Добыча бурого угля с 1990 до 1994 гг. понизилась на 22,35 млн. тонн. До 2000 г. ожидается, что снижение спроса на бурый уголь может результировать в объеме угледобычи 40 - 45 млн.т/год. Акционерные общества располагают рабочей силой, мощностями оборудования и частью финансовых средств из создаваемого резерва для погашения необходимых санаций и рекультиваций, которые являются принципиальным условием дальнейшего развития Северочешского региона. Однако, не представляется возможным финансировать как ущербы нанесенные в прошлом периоде, так и будущее

byla celá jedna třetina těchto prostředků, poskytnutých obcím na ochranu prostředí v celé republice. Na celkové částce 7,5 mld se účelové dotace státního rozpočtu z všeobecné pokladní správy na komunální investice (ekomiliarda) podílely 39 %, prostředky na kompenzační opatření z rezervy státního rozpočtu (tzv. „Pohřebné“) 24 % a Státní fond životního prostředí 37 %. Vedle rozsáhlé záměny uhlí za zemní plyn a jiné z hlediska ochrany ovzduší šetrnější formy vytápění měst a obcí, byly ve velkých městech severních Čech jako Chomutov, Teplice, Ústí, Most a Litvínov, částečně nahrazeny autobusové linky městské hromadné dopravy za trolejbusy nebo autobusy s plynovým motorem. Nemalou měrou se na výrazném zlepšení ovzduší podílel i šetrnější způsob těžby uhlí s důraznou prevencí hořících záparů uhlí.

Je toto vše málo? Úroveň imisí byla v roce 1994 nejnižší za posledních čtrnáct let. Kupříkladu koncentrace oxidu siřičitého byla ve srovnání s rokem 1987 v zimním pololetí poloviční a prachu třetinová. Došlo k výraznému poklesu mlžných dnů, snížení výskytu smogových situací a zmírnění jejich průběhu. Dokonce v průběhu mimořádně tuhé zimy 1995-96 bylo nutno v Podkrušnohoří vyhlásit smogovou regulaci jen třikrát a akumulované koncentrace oxidu siřičitého po dobu smogových situací v centrech měst Teplice a Chomutova byly v důsledku záměny uhlí za plyn ve srovnání se zimou 1992-93 poloviční. Další zlepšení kvality ovzduší je možné jako výsledek působení zákona o ovzduší očekávat v nejbližších letech. V roce 1997 by koncentrace oxidu siřičitého ve srovnání s rokem 1993 měly být poloviční a v roce 2000 by měly dosáhnout úrovně průměru území celé České republiky.

Jak dál

Změny k lepšímu v kvalitě ovzduší jsou nesporné a do konce století budou zásadní kroky k dosažení zdravějšího, dýchatelného ovzduší, již realitou, bude nezbytné koncentrovat úsilí na odstranění další vážné bariéry rozvoje Podkrušnohoří. Tou je krajina zle poškozená těžbou uhlí. V současnosti probíhá útlum hornické činnosti, doprovázený poklesem těžby hnědého uhlí. Byly stanoveny územní ekologické limity těžby hnědého uhlí a vně stanovených závazných ekologických linií dochází k úpravě dobývacích prostor a odpisům uhelných zásob. Dosud byly v Severočeské hnědouhelné pánvi zrušeny dobývací prostory vně závazných ekologických linií dle usnesení vlády č. 444/1991 na ploše 4227 ha z původních 7 344 ha. Plochy devastované důlní činností do vyuhlení dle útlumové varianty činnosti těžebních společností v Podkrušnohoří představují celkem více než 29 000 ha. Dosud byly rekultivace zahájeny zhruba na 12 000 ha. Celkové náklady na rekultivaci v Podkrušnohoří je možné odhadnout mezi 30 a 40 mld Kč, vyšší hodnota při tom vychází z „Dlouhodobého generelu rekultivace SHD“, který byl zpracován v roce 1992 a nižší hodnota z vyhodnocení útlumové varianty, zpracované v roce 1996 Výzkumným ústavem pro hnědé uhlí.

Návrh energetické politiky počítá s útlumem těžby hnědého uhlí do roku 2000 na úroveň cca 45 mil t/rok. To z praktického hlediska znamená, že těžba uhlí bude do konce století stabilizována tak, že stále bude pokrývat zhruba polovinu energetické spotřeby státu. Tato skutečnost má zásadní význam pro perspektivu dalšího rozvoje Podkrušnohoří. Činnost prosperujících uhelných společností je navíc rozhodujícím činitelem procesu sanace a rekultivace krajiny, poškozené těžební činností. Vývoj posledních pěti let ukázal, jak v podmínkách transformace celého hospodářského života je obtížné prognózovat vývoj potřeby energetických zdrojů. Některé neočekávané prvky vývoje v posledních pěti letech byly např. spojeny s vývojem spotřeby elektrické energie sektorem služeb a na straně spotřeby obyvatelstva. Lze právem očekávat, že

odstranění zbývajících skrytých křížových dotací energetických médií v ČR nejpozději do konce století, může významně ovlivnit chování spotřebitele jak na straně velkoodběratelů, tak i maloodběru. Dále lze očekávat nárůst cen zemního plynu, ať již bude do ČR importován ze severních, nebo východních teritorií. Tyto uvedené faktory dávají hnědému uhlí na trhu s energiemi dobrou šanci. Technologické parametry hnědého uhlí v ČR dávají předpoklady pro využívání nových technologií. Pro výrobu tepla a elektrické energie je univerzálně využitelné fluidní spalování, tlakové zplyňování uhlí, paroplynový cyklus a jiné technologie. Rozhodujícím kritériem jeho konkurenceschopnosti bude vedle vlastních nákladů na těžbu především zahrnutí nákladů, spojených se zahrazením následků těžební činnosti a dalších externích nákladů, spojených např. se závazky státu, vyplývajících z mezinárodních úmluv (internalizace externích environmentálních nákladů).

Uhlíková daň

V souvislosti s „Rámcovou úmluvou o klimatických změnách“ je stále silněji diskutována otázka tzv. „uhlíkové daně“, která by měla mezinárodní charakter a která by ekonomicky stimulovala v rozvinutých zemích světa omezení emisí oxidu uhličitého. V této souvislosti je nezbytné konstatovat, že ani vlastní Rámcová úmluva, ani tzv. Berlínský mandát, přijatý v květnu 1995, žádný takový konkrétní závazek neobsahuje. Berlínský mandát předpokládá, že v roce 1997 bude III. konferenci smluvních stran předložen návrh protokolu k Úmluvě, který bude věcně a časově konkretizovat závazky smluvních stran při redukci emisí oxidu uhličitého.

Otázka „uhlíkové daně“, jako ekonomického nástroje redukce oxidu uhličitého, je v současné době považována za silně kontroverzní. Na jedné straně Evropská unie obecnou uhlíkovou daň zahrnuje rozhodnutím Rady EU mezi základní nástroje své dlouhodobé strategie omezování emisí skleníkových plynů, na druhé straně např. ambiciózní Akční program klimatických změn prezidenta W. J. Clintona s touto daní nepočítá. Dosud nejvýraznější podporu získala uhlíková daň ve skandinávských zemích, kde ve Švédsku, Norsku a Dánsku již probíhá její experimentální ověřování. Nemalou politickou podporu tato myšlenka získala také v Nizozemí a Švýcarsku. Naproti tomu ostatní země EU požadují, aby uhlíková daň byla zavedena též v dalších zemích OECD. Její zavedení v OECD pak považují za podmínku obecného zavedení uhlíkové daně v EU. To ovšem odmítají jak Spojené Státy, tak další země OECD, jako Austrálie, Kanada, a tak na základě současného vývoje lze jen stěží očekávat, že by původní představy o závazném zavedení uhlíkové daně v zemích EU byly do roku 2000 naplněny. V případě závazného zavedení uhlíkové daně v EU před datem vstupu České republiky do EU ovšem ještě zbývá široký vyjednávací prostor při precizaci podmínek vstupu ČR do Unie. Hlavními argumenty budou zejména rezervy, které Česká republika může mobilizovat ke zvýšení úspor energie (energetická intenzita spotřeby ČR je stále ještě cca 3 x vyšší, než v zemích OECD), aniž by bylo nezbytné přistoupit k uplatnění uhlíkové daně. Dalším závažným argumentem je očekávaný negativní efekt odčerpání finančních zdrojů z odvětví, které se do roku 2030 bude muset v měřítku ČR vyrovnat s nápravou starých škod na životním prostředí. Dosavadní rozborů ukazují schopnost ČR omezit výrazně emise oxidu uhličitého i bez zavedení uhlíkové daně.

Problémy rekultivace krajiny

Zahrazování těžební činnosti, sanace a rekultivace krajiny devastované těžbou po ukončení těžební činnosti, je nedílnou součástí procesu odstraňování starých zátěží

životního prostředí. Za zátěž životního prostředí minulosti jsou považovány náklady spojené s odstraňováním škod na životním prostředí, způsobených činností důlních podniků do data realizace privatizačního projektu. Hnědouhelné státní podniky v minulosti vytvářely značné zisky, které byly odčerpávány státem. Přitom nebyla vytvářena v potřebné výši rezerva pro období, kdy těžba skončí. Prostředky pro zahlazení dopadů těžební činnosti jsou dnes vytvářeny po relativně krátké období a nemohou být dostatečné k tomu, aby pokryly miliardové náklady u každé z dlouhlujících lokalit nebo lokalit, které předčasně ukončují svou životnost. Uhelné akciové společnosti proto nemohou jako jediné nést důsledky minulé politiky levných paliv a energií. Měly by být očištěny od závazků vzniklých před privatizací ve formě extensivní těžbou poškozené krajiny. Na druhé straně musí být uhelné společnosti schopny samy financovat všechny své činnosti tak, aby vyřešily současné i budoucí důsledky hornických prací postupným vytvářením povinné rezervy, jak jim ukládá horní zákon.

Úspěšné zajištění procesu zahlazení těžební činnosti je stěžejním faktorem využití území pro vznik nových pracovních příležitostí a podnikatelských aktivit. S ohledem na omezenost prostředků státního rozpočtu je nezbytné vytvořit postupně podmínky, které povedou k optimalizaci procesu zahlazování těžební činnosti. Zatímco hlubinný důl je možno uzavřít a zlikvidovat již za 3-4 roky; povrchový lom za 5-10 let (podle charakteru zahlazení i déle). Využití báňské technologie při povrchovém dobývání umožňuje v závěrečných fázích těžby účelné modelování krajiny a zbytkové jámy tak, aby následná rekultivace byla finančně únosná při dosažení žádoucího efektu. Zahlazovací proces by měl přitom zajistit základní stupeň stability nové krajiny. Vyšší stupeň rekultivací by již měl být prováděn s účastí budoucího uživatele daného pozemku na jeho financování.

Dílejší novela Horního zákona byla schválena opožděně v květnu 1993 s účinností od druhé poloviny roku 1993. Ukládá povinnost těžebním organizacím odstranit veškeré škody způsobené těžební činností, vytvářet pro účely sanací a rekultivací pozemků dotčených těžbou a pro odstranění negativních vlivů hornické činnosti na životní prostředí potřebné finanční zdroje. Těžební organizace je tak povinna vytvářet finanční rezervu pro vypořádání důlních škod v rozsahu stanoveném schválenými plány otvírky, přípravy a dobývání. Způsob vytváření finanční rezervy v novém Horním zákoně by měl formulačně sjednotit současné právní normy a vymezit dnes užívané pojmy „sanace, rekultivace, zahlazení“ vhodnými definicemi s jasným obsahem.

Základním dokumentem zahlazování těžební činnosti je v současné době „Generel rekultivací“. Podle materiálu „Doplnění koncepce útlumu uhelného hornictví“, který v říjnu 1995 projednala vláda, bude nezbytné dopracování „Generelů rekultivací“ do nově formulovaných „Generelů zahlazení“, které jako závazné dokumenty bude schvalovat státní báňská správa. Útlum každého dolu či lomu vyžaduje individuální posuzování. Do procesu těžby uhlí, útlumu těžby, sanace a rekultivace budou vstupovat nové tržní vlivy. Mezi takové vlivy bude nepochybně patřit dovoz a vývoz uhlí, dovoz a vývoz elektrické energie, důsledky energetické charty. Uvedený proces v dalším období vyžaduje náročné posuzování spoluúčasti státního příspěvku ve vztahu k záměrům vlády v energetice a ekologickým i sociálním potřebám regionů, rozložení zatížení státního rozpočtu na jedné straně a finančních možnostech akciových společností na straně druhé. Např. snížení objemu prostředků na útlum v roce 1995 o 1,2 mld. Kč oproti technickým projektům posunulo likvidaci dolů v technické likvidaci a v oblasti zahlazování důsledků důlní činnosti do dalších let a zbrzdilo tak tempo prováděných prací.

Účast státu

V současné době vynakládá stát na řešení restrukturalizace a útlumu uhelného hornictví včetně zahlazování těžební činnosti nemalé finanční prostředky. V letech 1993 - 1995 se stát na restrukturalizaci v uhelném hornictví podílel celkem 9 mld. Kč. Významná část těchto prostředků byla orientována na sociální aspekty útlumu a nároky na sociální dávky např. v roce 1995 reprezentovaly cca 40 % prostředků na útlum uvolněných. Lze však očekávat, že podíl sociálních dávek bude v dohledné době klesat, protože část z nich už není spojena s vlastním útlumem hornictví a vede k pouhému vyplácení vysokých rent. V roce 1996 se očekává, že státní účast na útlumu bude kulminovat uvolněním cca 5 mld Kč ze státního rozpočtu. V letech 1997-1998 bude účast státu podle dosud přijatých dokumentů klesat.

Větší část prostředků, uvolněných ze státního rozpočtu na zahlazení těžební činnosti, směřovala na severní Moravu a do dalších lokalit, spojených s hlubinnou těžbou černého uhlí. V severočeské hnědouhelné pánvi se týkala jen několika lokalit, zařazených do útlumového programu a proces sanace a rekultivace krajiny mnoho neovlivnila. Finanční náklady, spojené se zahlazením těžební činnosti, sanací a rekultivací krajiny v důsledku činnosti státních důlních organizací před jejich privatizací, se odhaduje jen v severočeské hnědouhelné pánvi na cca 20 mld. Kč. Pokud by toto břemeno měly nést privatizované uhelné společnosti, to znamená že dnešní těžba uhlí by byla zatížena nejen náklady spojenými se sanací a rekultivací v důsledku současné těžby, ale i starých zděděných zátěží životního prostředí, nebylo by možné se vyhnout nadměrnému růstu cen uhlí. Vzestup cen uhlí nad úroveň cen uhlí na světových trzích, by ovšem představoval významný destabilizační faktor v činnosti uhelných společností na domácím trhu s energií a ve svém důsledku by negativně ovlivnil vlastní proces rekultivací a komplexní regeneraci severočeské krajiny. Přitom v minulosti státní důlní organizace nejen že odváděly vysoké zisky státu, ale navíc odváděly nemalé prostředky formou tzv. důlní renty.

Nezbytnou a při tom reálnou spoluúčast státu na řešení těchto starých zátěží životního prostředí lze odhadnout na zhruba polovinu nákladů, spojených se zahlazením těžební činnosti, sanací a rekultivací krajiny v důsledku činnosti státních důlních organizací před jejich privatizací. V zásadě lze účast státu na procesech celkové revitalizace krajiny uskutečnit pomocí několika postupů:

- přímou účastí státního rozpočtu;
- financováním části rekultivačních prací z výnosu akcií uhelných společností v držbě Fondu národního majetku;
- odprodejem celého objemu akcií uhelných společností v držbě FNM nebo jeho části a financováním vymezeného objemu prací z takto získaných prostředků;
- změnou rozdělení plateb za vytěžený nerost (50 % plateb je odváděno do státního rozpočtu) a financováním části rekultivačních prací prostřednictvím Státního fondu životního prostředí, nebo jiným alternativním mechanismem;
- financováním části rekultivačních prací na základě smlouvy mezi FNM a privatizovaným subjektem z výtěžku velké privatizace postupem obdobným režimu usnesení vlády 123/1993;
- promítnutím zájmu státního akcionáře o urychlení procesu rekonstrukce krajiny do rozhodnutí valných hromad důlních společností o rozdělení zisku.

Jednou z mimorozpočtových cest spoluúčasti státu na rekultivačním programu

důlních společností by mohlo též být zmírnění jejich úvěrového zatížení, které vzniklo ve výši cca 1,5 mld. Kč před rokem 1990. Největšími věřiteli jsou Komerční banka a Investiční a poštovní banka. Příkladem možného řešení může být vyčlenění části akcií důlní společnosti, držných FNM, na kapitalizaci úvěru na předstihovou skryvku. Uvedené postupy a mechanismy finanční spoluúčasti státu na zahlazení důlních škod, sanaci a rekultivaci krajiny předpokládají odstranění některých legislativních bariér a revizi starších, vývojem již překonaných exekutivních rozhodnutí vlády (například usnesení vlády č. 691/1992 nebo usnesení vlády 123/1993).

Požadavek účasti státu na komplexní revitalizaci území Severočeské hnědouhelné pánve a dalších lokalit, poškozených povrchovou těžbou hnědého uhlí, vychází ze spoluodpovědnosti státu za staré zátěže na životním prostředí a nezbytnosti akcelerace komplexní rekonstrukce jako základního faktoru rozvoje tohoto regionu.

Další faktory rozvoje Podkrušnohoří

Rekonstrukce a revitalizace podkrušnohorské krajiny, která byla v minulosti vážně poškozena povrchovou těžbou hnědého uhlí, není samoúčelným cílem. Tvoří základní podmínku a pilíř strategie rozvoje regionu severních Čech, která vychází z významných komparativních výhod tohoto regionu. Mezi významné komparativní výhody regionu, které mohou příznivě ovlivnit jeho rozvoj, patří zejména:

- rozvinutá technická infrastruktura celostátního, regionálního a přeshraničního významu
- zázemí silných průmyslových podniků
- potenciál příhraniční spolupráce s ekonomicky silícím sousedem
- dostupnost volných ploch, které jsou pro podnikání postupně uvolňovány důlními organizacemi
- dostupnost pracovních sil, které jsou postupně uvolňovány v důsledku útlumu hornické činnosti.

Rekultivace ploch, devastovaných důlní činností, úzce souvisí s obnovou přírodního prostředí. Při přebytku zhruba půl milionu hektarů zemědělské půdy v České republice však je nezbytné revidovat původní představy o rekultivaci ve formě zisku zemědělské orné půdy. Rekultivované plochy mohou vytvořit prostor pro alternativní využití volných ploch k podnikatelské činnosti. Jednou z takových alternativ, která je v současné době zevrubně studována a posuzována, je pěstování energeticky využitelné biomasy. Významným faktorem tvorby nové tváře krajiny budou vodní plochy vzniklé po zatopení zbytkových jam povrchových dolů v průběhu příštích padesáti let. Vedle lesnických rekultivací, které budou mít rozhodující roli při formování nového tvaru krajiny, vznikne významná část rekultivovaných ploch, které bude vhodné využít k podnikatelské činnosti. Příkladem některých netradičních aktivit je mostecký autodrom nebo letiště. Při rekultivacích se již osvědčilo využití popílků při zlepšování geomechanických vlastností skryvkových zemin, ukládaných na výsypkách. Umožňuje nové postupy při tvarování vnitřních výsypků, jako prvního kroku k rekultivaci vyuhlených lomů. Podobné postupy lze využít i při ukládání produktů z odsiřování, i když odpadní energosádrovec stále více nachází výhodnější uplatnění jako druhotná surovina ve stavební výrobě. Odpadové hospodářství a zpracování druhotných surovin je jednou z podnikatelských příležitostí, které naleznou uplatnění na volných plochách, uvolňovaných při zahlazování důlní činnosti.

Vedle sanace ovzduší v důsledku odsiřování, odprašení a denitrifikace elektráren, splnění náročných emisních limitů v dalších průmyslových odvětvích a záměna lokálního

otopu uhlím za alternativy, které jsou šetrné k čistému ovzduší, bude významným faktorem nápravy poškození životního prostředí v severních Čechách, uplatnění nových postupů a technologií těžby uhlí, které budou přátelštější k životnímu prostředí. Stanovení a praktické respektování ekologických linií těžby, revize dobývacích prostor vně závazných ekologických linií a v neposlední řadě důsledné dodržování technologické kázně, vedoucí k prevenci a minimalizaci hořících záparů uhlí, byly prvními takovými efektivními kroky. V delší perspektivě mohou nalézt praktické uplatnění tzv. čisté uhelné technologie, které po překonání dosud významných bariér investiční náročnosti mohou zvýšit konkurenceschopnost produktů důlních společností na trhu s palivy a energií.

Severočeský region, vymezený územím pánevních okresů Teplice, Most, Chomutov, Děčín a okresů Louny a Litoměřice, má celkem rozlohu 5334 km² a žije v něm 825 tisíc obyvatel. Na rozdíl od jiných, pozvolna stárnoucích regionů, je v severočeském regionu průměrný věk 35,3 roku a 444 tisíc obyvatel regionu je v aktivním věku. Dostupnost pracovních sil je dalším prvkem perspektivního rozvoje regionu. Proto v této souvislosti vystupuje do popředí význam vzdělávacích aktivit University J. E. Purkyně v Ústí n. L., Dopravní fakulty ČVUT v Děčíně, ale i specializovaných středních škol jako je environmentálně zaměřená Schola Humanitas v Litvínově apod. Prvkem vzdělání a vysoké kvalifikace, která je schopna reagovat na nové rozvojové impulsy, jsou jedním z řady zásadních faktorů rozvoje regionu.